

Kulcsár Mariann

A különböző gondozási helyen nevelkedő testvérek kapcsolattartásának tendenciái a szakellátásban

Bevezetés

A testvérkapcsolatok alakulása nagyon fontos részét képezi az ember pszichoszociális fejlődésének. A gyermekek különbözőképpen illeszkednek a család szerkezetébe, a szülők nagy része eltérő módon bánik a gyermekeivel. Ennek számos oka lehet. Ugyanakkor az együtt nevelkedő gyermekek a mindennapi együttlét során hatnak egymásra, gyűlölik és szeretik egymást, véd- és dacsövetséget kötnek, kapcsolatuk egyszerre szoros és bonyolult.

A szülők génjei pontosan felerészt azonosak gyermekeikével: mind a 23 kromoszómapárból egyik vagy másik kromoszómát adják át utódaiknak. A testvérek azonban átlagosan 50 százalékban hasonlítanak egymásra: a genetikai hasonlóság normális tartománya csak 40 és 60 százalék között mozog. Talán ez is egyik oka annak, hogy egyes testvérek kapcsolata szorosabb, mint másoké. Ugyanakkor legalább annyira fontos az együttlét, a családi miliő, ahol nevelkednek.

Gyermekvédelmi gondoskodásba került gyermekek esetén – aki a testvérkapcsolat kialakulásának közegét egyik pillanatról a másikra elvesztik – a genetikánál is fontosabb tényező az az időmennyiség, amit otthon együttesen eltöltöttek.

A gyermekvédelmi szakembereknek minden esetben tisztában kell lenniük azzal, hogy beszélhetünk-e ténylegesen kialakult testvérkapcsolatokról (töltöttek-e együtt valamennyi időt a gyermekek, kialakult-e a „testvér” fogalma, avagy nem, esetleg mit ért ezen a meghatározáson a gyermek) – hiszen ennek hiányában a gondozó helyekre, a szakemberekre vár a testvérkapcsolatok felépítésének, ápolásának a feladata. S ezen a területen – a jelek szerint – bőven akad tennivaló...

Külön kérdéskörbe tartozik az együtt nevelkedett féltestvér, ill. a különböző helyről és különböző időben szakellátásba került féltestvér fogalma, illetőleg az eltérő gondozást igénylő testvérek problematikája.

A paletta tehát igen színes: a megfelelő gondozási hely kiválasztásakor mindig érdemes szem előtt tartani: a gyermekek mindenek feletti érdeke milyen szakmai lépéseket kíván meg, s vajon birtokában vagyunk-e mindazon információknak, melyek a jó döntést alapozzák meg.

A kérdés igen komoly, hiszen becsült adatok alapján valószínűsíthetően a szakellátásba kerülő gyermekek több mint felének van testvérkapcsolata. A szakembereknek komoly dilemmát okoz, hogy az ellátórendszer sokszor nem eléggé felkészült különböző korú, esetleg egymástól nagyban eltérő nevelési, oktatási igényű testvérek fogadására, ezért szakmai és egyéb érvekre hivatkozva megszakítja a köztük lévő kapcsolatot, amit utóbb már jóval nehezebb helyreállítani. Mindez megengedhetetlen, gyermekjogellenes állapot!

Hazánkban az alábbi jogszabályok deklarálják a gyermekek jogát a családjukkal való kapcsolattartásra:

A Magyar Köztársaság Alkotmánya kimondja, hogy „A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családjá, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.” /67. § (1)/

Az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 8. cikke az alábbiakat tartalmazza:

„Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy törvénysértő beavatkozás nélkül tiszteletben tartják a gyermeknek saját személyazonossága - ideértve állampolgársága, neve, családi kapcsolatai - megtartásához fűződő, a törvényben elismert jogát.”

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény „Alapvető jogok és köteleességek” c. fejezetében ide vonatkozóan a következők állnak:

7. § (1) A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól csak saját érdekében, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el (...)

(4) Ha törvény másként nem rendelkezik, a gyermeknek a szülő felügyeleti joga megszűnése esetén is joga van származása, vér szerinti családja megismeréséhez és - a vér szerinti család beleegyezése mellett - a kapcsolattartáshoz.

9. § (1) Az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan (...)

b) gondozási helyének megváltoztatását, gyermekével vagy testvéreivel való együttes elhelyezését kezdeményezze.

A vizsgálatról

A Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat gyámi, gondozói tanácsadói szolgálatának valamennyi munkatársát bevonva az alábbi kérdésekre kerestem – kérdőíves módszerrel – a választ:

1. Mi a számadatokkal alátámasztott valódi helyzet a Fővárosi TEGYESZ-hez tartozó átmeneti és tartós nevelt gyermekek testvérkapcsolatait tekintve?
2. Mi az oka annak, ha a hatályban lévő jogszabályok ellenére is jogsértő állapotot észlelnek a szakellátásban a gyermekek jogaival foglalkozó gyámi, gondozói tanácsadók?
3. Hogyan lehetne elkerülni a jogsértő állapotot?
4. A testvérek együttes elhelyezése, a testvérek kapcsolattartásának minősége a Gyvt. megjelenése óta tendenciáját tekintve hogyan, és milyen téren változott?

2003. augusztus 19-én a Fővárosi TEGYESZ számítógépes nyilvántartásában összesen 2057 átmeneti nevelt, valamint 166 tartós nevelt kiskorút tartottak nyilván, tehát összesen 2223-at. A tartós neveltek az átmeneti nevelt gyermekek 8 százalékát tették ki.

A teljes vizsgálat csak a kiskorú, átmeneti vagy tartós nevelt gyermekekre terjedt ki. Testvérkapcsolatok relációjában azt vizsgáltuk, hogy a kiskorú szakellátottak közül hány olyan gyermek van gyermekotthonban, illetve nevelőszülőnél elhelyezve, akinek kiskorú testvére szintén szakellátott. Ezen belül fontos kérdés volt, hogy egyazon, avagy különböző helyen vannak-e elhelyezve. Ha nem együtt élnek, ennek mi az oka?

Mint említettük, a vizsgálat nem terjedt ki az utógondozott vagy utógondozói ellátott, a szakellátásból már kikerült, illetve a szakellátásba soha be sem került testvérekre, ugyanakkor a kollégák jelzése alapján egyértelmű, hogy számos családban, ahonnan szakellátásba távozó gyermek van, a gyermekek közt igen nagy korkülönbségek lehetnek, ez magyarázza, hogy jó néhány testvér már – vagy még – nem szakellátott. E tárgyban egy adott, 100 feletti gyermeklétszámmal dolgozó tanácsadói területre szűkített ún. reprezentatív mintavétellel jártunk el.

A kérdőívek feldolgozása nyomán született eredmények

A vizsgált időszakban – 2003 augusztusa – a Fővárosi TEGYESZ nyilvántartásában összesen 951 olyan átmeneti vagy tartós nevelt gyermek található, akinek testvére/féltestvére szintén kiskorú, tartós vagy átmeneti nevelt, Fővárosi TEGYESZ-hez tartozó gyermek. Ez a teljes átmeneti- és tartós nevelt összlétszám közelítően 43 százaléka!

(A nyilvántartás mindig az anya személye alapján történik. Az apai ágon való testvéri kapcsolatok nem képezték a vizsgálat tárgyát.)

A fenti gyermekek közül 265 gyermeknek van a fővárosi rendszerben olyan testvére/féltestvére, aki valamely okból vele nem egy gondozási helyen van elhelyezve! Ez a szám a Fővárosi Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálathoz tartozó összes AT-s és TN-s gyermeklétszám közelítően 12 százaléka. (Az összképhez hozzátartozik ugyan, hogy a 265 gyermek olyan három, adott esetben négy, öt vagy hat fős testvéri csoportokból áll, akiknek durván kétharmada egy vagy több testvérével egyazon gondozási helyen él.)

Mi az oka annak, hogy a gyermekek nem egy gondozási helyen vannak elhelyezve, lehet-e olyan szakmai, illetve egyéb érv, ami valamely szinten indokolná a testvérek szétválasztását?

Döntően a gyermekvédelmi törvény hatálybalépése előtt jellemzőnek tekinthető, valamint a kérdőíveken adott válaszokból is leszűrhető okok a következők:

- intézményi férőhelyek hiánya (a testvérek egymástól eltérő életkorúak, esetleg egyikük családból való kikerülése után, később születtek, más apától, stb. – a nem egy helyre történő helyezés indoka a testvérkapcsolat vagy egyéb vérszerinti családi kapcsolat hiánya, stb.)
- a gyermek életkora (csecsemőotthoni elhelyezés, majd továbbhelyezés)
- földrajzi eltérések a különböző korú testvérek bekerülésekor (az anya, illetve apa vándorló életmódja, hajléktalansága, bejelentett, állandó lakóhelyének hiánya, a gyámhivatalok illetékességének megváltozása a gyermekek állandó lakóhelyének létesítését követően a csecsemő- illetve gyermekotthonban, nevelőszülőnél)
- testi vagy értelmi fogyatékos – különleges gondozás iránti igény, a fogyatékosra szakosodott intézményben történő elhelyezés
- az intézmény „tehermentesítése” – patronálási rendszer, gondozónő, egyéb külső kapcsolat kiépítése, melyet gyakorta nem követett szabályos kihelyezés és nevelőszülői megállapodás megkötése.
- „bújtatott” örökbefogadás (nevelőszülő) – egy informális intézményrendszer jóváhagyása, a vérszerinti kapcsolatok leépítésével járó szabálytalan kihelyezés
- speciális nevelés iránti igény egyik testvérnél, deviancia, szökések.

A Gyermekvédelmi törvény életbe lépése után a testvérek együttes elhelyezésének igénye prioritást kapott az idézett paragrafusok szellemében. A „Gyermekeink védelmében” nyilvántartási rendszer segített abban, hogy ez a szempont is egyre fokozottabb mértékben érvényesülhessen. Gátat leginkább a gyermekvédelmi múlt öröksége, a tradicionális szemlélet jelentett, melynek megváltoztatása máig tartó, hosszas folyamat. Ahhoz, hogy a gyermek mindenek feletti érdeke érvényesülhessen, nemcsak a szemléletet, hanem az intézményrendszert is át kellett alakítani, világosabbá, markánsabbá, rugalmasabbá, ugyanakkor átjárhatóvá, lépcsőzetesen egymásra épülővé, gyermek- és családcentrikussá kellett tenni. Ehhez a jogi háttér, a végrehajtási rendeletek finomítása is elengedhetetlen volt.

A Gyermekvédelmi törvény megjelenése utáni, nem egy gondozási helyre történő helyezések jellemző okai:

- a gyermek életkora
- testi vagy értelmi fogyatéka
- speciális nevelés iránti igény.

Az egyéb okok szerencsére – bújtatott örökbefogadás, patronálási rendszer, különböző időpontokban bekerülő testvérek egy gondozási helyre történő helyezésének visszautasítása, hivatkozással az intézményi férőhelyek hiányára – ma már ritkábban fordulnak elő.

A hangsúly a megfelelő gondozási hely kijelölésén van, amikor is a team-en minden érintett – nem utolsó sorban a gyermek – elmondhatja a véleményét a sorsát érintő kérdésekben. Nagyon fontos, hogy a gyermekek több lehetőség (gondozási hely) közül választhassanak, ne legyen kényelemből előre eldöntött tény adminisztratív része, pusztán formalitás a helyezési értekezlet! Nagyon sok múlik a szakértői bizottságon, illetve a gondos és pontos előkészítésen. Ha az információk jók és elégségesek, valamint egyéb egészségügyi akadály nincs, akkor jó eséllyel ma már egy helyre kerülnek a gyermekek.

Sajnos még mindig előfordul, hogy földrajzi eltérések játszanak szerepet a különböző korú testvérek gondozási helyének kijelölésekor.

A megoldás az Adatkezelési Törvénnyel és egyéb gyermekvédelmi jogszabályokkal összhangba hozott országos gyermekvédelmi adatbázis lenne, amely adott esetben megkönnyítené és egyben meg is indokolná a gyermek elhelyezését.

Reprezentatív mintavétel

Ahhoz, hogy a testvércapcsolatok arányait közelebbről szemügyre vehessük, a szakellátás egy kisebb szeletét vettük nagyító alá.

A vidéki gyámhivatalokhoz tartozó átmeneti és tartós nevelt gyermekeket magába tömörítő gyámi tanácsadói körzet 114 főt számlált a vizsgálatkor. Ebből 108 fő átmeneti, 6 fő tartós nevelt volt. Ez utóbbi a körzet listáján található átmeneti neveltek 5 százaléka, itt az arány

valamivel kisebb, mint a Fővárosi TEGYESZ teljes átmeneti nevelt létszámához viszonyított tartós neveltek (8 százalékos) aránya.

A körzetben 29 olyan kk. gyermeket találtunk, akiknek van szakellátott testvéri kapcsolata. Ez a körzet létszámának 25 százaléka. 7 gyermeknek van nagykorú, de még utógondozói ellátott testvére (körzet összlétszámának 6 százaléka, szakellátott testvérkapcsolattal rendelkezők 28 százaléka), valamint 5 olyan gyermeket találtunk, akinek otthon, vérszerinti családjában él testvére (körzeti összlétszám 4,3 százaléka, testvérkapcsolattal rendelkezők 17,8 százaléka).

Két gyermeknek más, megyei TEGYESZ-hez tartozik egy-egy testvére. Egy hetes testvéri/féltestvéri csoport három gondozási helyen nevelkedik: négyen vidéki gyermekotthonban, 1-1 gyermek vidéki hivatásos, ill. hagyományos nevelőszülőnél. A hat édestestvérből álló csoport tagjai három gondozási helyen nyertek elhelyezést: három gyermek vidéken alapítványi (civil), 1 gyermek hagyományos, fővárosi TEGYESZ-es otthonban, 2 gyermek pedig budapesti hivatásos nevelőszülőnél él. Még IH-s, két hónapos féltestvérük édesanyjukkal budapesti csecsemőotthonban van. A hat gyermek édesapja a gyermekekkel felvette a kapcsolatot a gyámi tanácsadó hosszas családgondozó munkájának köszönhetően, látogatásai megszilárdultak. A három gondozási helyen nevelkedő gyermekek és gondozóik nagyobb iskolai szünetekben rendszeresen összegyűlnek. A gyermekek édesanyja hajléktalan, számos mentális problémával küzd, új élettársától származó gyermekéhez ragaszkodik, előző élettársi kapcsolatából származó gyermekeihez nem kötődik, nem látogatja azokat. A legkisebb gyermek elhelyezési értekezletén fél évet kapott arra, hogy élettársával gyermekének megfelelő körülményeket teremtsen. A gyermek elhelyezése ügyében felmerült a kérdés, hogy féltestvérei mellé kellene helyezni, amennyiben addig az anya önálló életvitelre nem tud berendezkedni.

Milyen megállapítások vonhatók le az adatokból?

A kérdéses körzetben összesen 41 gyermeknek van szakellátott, illetve nem szakellátott testvérkapcsolata, ez a körzet létszámának mindössze 35 százaléka, ami elmarad a teljes létszám adataitól (43 százalék, csak a szakellátott testvéreket tekintve).

Általánosságban is, valamint a kollégák beszámolója alapján is elmondható, hogy a vidéki gyámhivatalokhoz tartozó szakellátottaknak van a legtöbb, sokszor később „felfedezett” testvére. Ennek gyakori oka, hogy a szülők vándorló életmódot folytatnak, különböző élettársi kapcsolatokból, különböző helyszíneken születnek gyermekeik, akiknek jó része a nem megfelelő körülmények miatt szakellátásba kerül.

Több évnyi szünet után, esetleg az egymást még hírből sem ismerő testvérek esetében nagyon nehéz a testvérkapcsolatokat felépíteni, hiszen hiányzik az az érzelmi bázis, amire alapozni lehetne. Ilyenkor mind a gondozási hely, mind a gyámhivatal, mind a gyermekjóléti szolgálat, valamint a gyermekvédelem egyéb közszereplői meglehetősen tanácstalanok, hiszen évek elteltével számtalan igényt, érvet, kultúrát, szocializációs sajátosságot kell(ene) harmonizálniuk. Ez az összetett feladat pedig csak nagyon szoros szakmai együttműködéssel oldható meg, melyre ma még – újfent említve: kidolgozott protokoll híján – kevés példa akad.

A testvérkapcsolatok felülvizsgálatának szempontrendszere

Ahhoz, hogy a testvérkapcsolatokról megbízható kép bontakozzék ki, nagyon sokoldalú tájékozódásra lenne szükség. A kollégák jelzései alapján számos esetben nincs információ a testvér/testvérek hollétéről. Előfordult, hogy csak a gyermek szüleinek halálakor derült ki, hogy súlyosan fogyatékos testvére él számára megfelelő ellátást nyújtó gyermekotthonban. Hasonló a helyzet a nagykorú, szintén súlyosan fogyatékos testvérekkel, akik a szociális ellátórendszer otthonaiba kerülnek, s akik esetenként nem, vagy nagyon nehezen kommunikálnak.

A testvérkapcsolatok felülvizsgálatának szempontjai tehát a következők:

1. Alapvető a gyermek családi jogállásának rendezettsége (alapvető, hiszen ez alapján derül ki, hogy féltestvérei avagy testvérei vannak-e).
2. Megvizsgálandó a család szerkezetének időbeni változása, szükséges családfa felvázolása, a testvér fogalmának tisztázása a családi értékrend tükrében.

3. A gyermeket illetően az alábbiakat kell tisztázni:

- testvérekkel/félttestvérekkel egy- avagy különböző időben került-e be a szakellátásba
- testvérekkel/félttestvérekkel egy avagy különböző földrajzi helyen került-e be a szakellátásba
- egy vagy különböző helyen van-e elhelyezve a testvéreivel/félttestvéreivel
- van-e nagykorú, utógondozói ellátott testvére/félttestvére
- van-e otthon, vérszerinti családjában élő kisebb vagy felnőtt testvére/félttestvére
- van-e már önállóan élő, esetleg családos nagykorú testvére, félttestvére
- vannak-e emlékei, s ha vannak, milyenek kiskoráról, akkori családi kapcsolatairól
- a vérszerinti családhoz való egyéb kötődések, kiemelt személyek, unokatestvérek a gyermek életében
- a vérszerinti szülővel való kapcsolattartás minősége, intenzitása, tendenciája
- a vérszerinti szülő új élettársával, házastársával való kapcsolata
- a vérszerinti, kisebb, valamely okból otthon élő édestestvérrel való kapcsolata
- vérszerinti, otthon élő félttestvérekkel való kapcsolata (anyáról, apáról egyaránt!)
- van-e vele együtt elhelyezett testvérrel/félttestvérrel működő kapcsolata
- van-e utógondozói ellátott testvérrel/félttestvérrel működő kapcsolata
- testvérek kapcsolattartása hogyan jelenik meg a gyámhivatali határozatban
- különböző gondozási helyen elhelyezett testvérek/félttestvérek kapcsolattartása (gyakoriság, tendencia, a vérszerinti szülők jelenlétében találkoznak, vagy a szakemberek szervezik, esetleg a gyermekek önállóan)

4. Helyzetkép felvázolása (működő vagy nem is létező kapcsolat, a kapcsolat felépítésének fontossága, stb.).

5. Akcióterv (Mit és hogyan? Feladatok, kompetenciák.)

6. A kitűzött cél, a kapcsolatok optimumának elérése egy bizonyos időpontig.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a leghasznosabbak a fenti kérdéskörben is akkor lehetünk, ha a gyermekvédelem szakemberei (s adott esetben a szociális szféra szakemberei) között igazi, érdemi együttműködés, megbízható –szóbeli és írásbeli - információáramlás van. A gyámi,

gondozói tanácsadók a saját kompetenciahatáraikon belül sokat tehetnek az ügy érdekében, ha a gyámhivatalnak küldött tájékoztatásaikban a testvéri kapcsolattartásra vonatkozó javaslataikat is hangsúlyozzák.

Kapcsolattartás különböző gondozási helyeken élő testvérek között

A különböző gondozási helyeken elhelyezett gyermekeknek nem egyszerű feladat a kapcsolattartás. Ebben a tekintetben is vízvázasztó a Gyermekvédelmi törvény, hiszen hatályba lépésével a gyámhivatalokban megindultak a felülvizsgálatok, melyek új alapra helyezték a testvérek kapcsolattartását is. Számítalan esetben az addig különböző gondozási helyeken lévő gyermekek (testvérek, féltestvérek) a tárgyalásos felülvizsgálaton ismerték meg egymást, netán ott szereztek egymásról tudomást.

A gondozási hely attitűdje meghatározó a szakellátott testvérek kapcsolattartását illetően. Az általános tapasztalat az, hogy különböző gondozási helyeken meglehetősen különböző szocializáltsággal élnek gyermekek, akik kapcsolattartását főként saját környezetük akadályozza, vagy teszi az iránt közömbössé! Igaz ez az olyan több éve megszakadt kapcsolatokra is, melyeknek felvételét esetleg gyámi tanácsadó szorgalmazza. Kirívó esetben a gondozó (adott esetben nevelőszülő) semmilyen módon nem kívánt eleget tenni a gyámhivatali határozatban foglaltaknak, nem segítette elő semmilyen eszközzel a testvérek kapcsolattartását, még bírsággal fenyegetve sem érezte ennek szükségét.

A leggyakoribb indok az a gondozó részéről, hogy a gyermeknek „nincs rá igénye”. Erre az a válasz, hogy nincs, hiszen a szakellátás érzelmi zsákutcába viszi a gyermeket, akinek a körülmények folytán sokszor nincs igazi esélye megtapasztalni, mit is jelent a vérszerinti testvér, s a vele való kapcsolattartás – holott ez a gyermekvédelem minden szereplője számára nagyon fontos feladat lenne.

Jó, ha a személyes találkozások nemcsak a felülvizsgálatokra korlátozódnak, hanem előbb segítséggel, azután spontán szerveződnek. Külön gondot szokott jelenteni a gyermekek szállítása, a kapcsolattartás technikai kivitelezése. Ez főként az újonnan épített kapcsolatokra jellemző, de szakember által nyújtott külső segítséggel a kezdeti akadályok legyőzhetőek.

A kérdőívekből szomorú adatként kitűnik: gyámi tanácsadói területenként 2-3 gyermek esetében nincs kapcsolattartás, vagy csak formális kapcsolat van a testvérek között. Ez több mint ötven gyermeket érint, akik ilyen-olyan okból „nem akarnak”, nem tudnak kapcsolatot tartani a testvéreikkel. Leggyakrabban a nevelőszülőkhöz helyezett gyermekeknél fordul ez elő. Az intézeti gyámok jó része ugyanakkor nyitott a testvéri kapcsolattartásra, de kidolgozott protokoll híján a gyermekotthonos kollégák kevés sikerrel tudják felosztani maguk között az ezzel kapcsolatos tennivalókat. Előfordult, hogy a gyakorlati megvalósítást főként a csecsemőotthon érezte – elsősorban egészségügyi okokból – aggályosnak, például abban az esetben, ha más, esetleg fogyatékos gyermekeket ellátó gyermekotthonban élő testvér látogatása került szóba.

A jelzések alapján a gyámhivatalok nagy része figyelembe veszi a testvéri kapcsolattartásra irányuló tanácsadói javaslatot, bár a kérdéskör kiemelt prioritást nem kap.

Különböző nevelőszülőkhöz elhelyezett gyermekek kapcsolattartását a nevelőszülői tanácsadók koordinatív segítségével érdemes megszervezni, majd önállóan is lehet működtetni. Az egyes gyermekotthonok között a gyermekotthon családgondozói tehetnek legtöbbet az ügyben. Mint ahogy egyik kollégám szó szerint írja: „A gyermekvédelem felelőssége lenne megtanítani a gyermeket a családi kapcsolat, a testvércapcsolat fontosságára. Nem a gyermekre kéne bízni – bár kétségtelenül kényelmesebb azt állítani, hogy a ’gyermek nem akarja’, hanem szorgalmazni kéne a találkozásokat a gyermek hozzáállásától függetlenül! Akut esetekben a szüleiket nem adhatjuk vissza (lehet mutogatni az alapellátásra), de a testvércapcsolat ápolása totálisan a szakellátás felelőssége.”

A legfontosabb láncszem, a vérszerinti szülőkkel való kapcsolattartás nélkül a fentiek meglehetősen nehézkesek, alkalom- és személyfüggőek lehetnek. Az egyes gondozási helyek, gyermekjóléti szolgálat és vérszerinti család együttműködésének összhangján múlik, hogy az érzékeny rendszer megszilárdul-e, önműködővé válik-e egy idő után. Hiszen a vérszerinti család – vérszerinti anya, apa – lehet az a pillér, amelyre a különböző gondozási helyeken elhelyezett gyermekek közötti érzelmi híd épülhet. Végző megoldásként pedig – mindig a lehetőségekhez képest – a teljes család restaurációját kell szem előtt tartani.

Sajnos a gyámi, gondozói tanácsadók tapasztalatai szerint ezek a kapcsolatok önmaguktól, spontán még ma sem igazán működnek. A gyámokat és a gondozókat – akik a gyermek egészséges mentális és testi fejlődéséért egyaránt felelősek – időről időre figyelmeztetni kell jogszabályban előírt kötelezettségeikre. Ritka, de azért a fővárosi gyermekvédelmi gyakorlatban egyre többször előfordul a rendszeres, kiegyensúlyozott vérszerinti kapcsolattartás, valamint különböző gondozási helyeken nevelkedő gyermekek kapcsolattartása – szüleikkel együttesen. (Van rá példa: a fogyatékosága okán értelmi fogyatékos gyermekeket befogadó otthonban lévő kislányt szülei viszik más gyermekotthonban nevelkedő, egészséges testvéreikhez látogatóba, havi rendszerességgel.)

Sokszor a gyámi, gondozói tanácsadó ismételt, a gyámot és a gyámhivatal befolyásoló, kitartó munkája van egy-egy sikertörténet mögött.

A nehézségek ellenére a testvérek kapcsolattartásának minősége 1997 óta – mintegy a jogi szabályozás melléktermékeként – lassan javuló tendenciát mutat.

A kérdés fontosságát és súlyát jelzi, hogy - amint azt a bevezető említi - a gyermekek több mint ötven százalékának van testvérkapcsolata. A számadatok azt mutatják, hogy a kk. szakellátott gyermekek 43 százaléka testvéreivel együtt van tartósan vagy átmenetileg a gyermekvédelmi gondoskodás rendszerében, ugyanakkor a reprezentatív mintavétel adatai szerint nagy részüknek (a mintában 28 százalék) nagykorú utógondozói ellátott testvére, illetve kisebb hányaduknak (a mintában 17,8 százaléknak) otthon élő kisebb testvére is van. Ha mindezen értékeket összeadnánk, kerekítve 89 százalékot kapnánk, amely azonban nem valós adat, hiszen az átfedéseket is figyelembe kell venni: például az a gyermek, akinek kiskorú és nagykorú szakellátott testvére is van, nem sorolható automatikusan mindkét csoportba.

Néhány megállapítást az eddigi adatok ismeretében is tehetünk:

- A szakellátott gyermekeknek valóban jóval több mint fele rendelkezik testvérekkel/féltestvérekkel.

- Az országos átlaghoz viszonyítva a többgyermekes családok gyermekeinek az adatokat szemlélve nagyobb esélye van a szakellátásba kerülésre.
- A szakellátott gyermekek kevesebb mint fele rendelkezik kiegyensúlyozott, rendszeres testvérkapcsolattal.
- Felelősség tekintetében a mérleg nyelve az alapellátás felől a szakellátás felé billen.
- A Fővárosi TEGYESZ-hez tartozó gyermekek legalább 3-5 százalékának (becsült érték, pontos adatok nem állnak rendelkezésre) van más TEGYESZ-eknél nyilvántartott testvére. A helyezéseket és kapcsolattartásokat megkönnyítendő ezért is nagyon fontos lenne az országos gyermekvédelmi adatbázis létrehozása.

A testvérek kapcsolattartásának teljes hiányáról

A bevezetőben szoltam róla: a genetikai indokoknál is fontosabb az otthon, a szülői háztartásban együttesen eltöltött idő mennyisége. Továbbá a szülő hozzáállása gyermekéhez, vele való bánásmódja, összehasonlítva a többi testvérrel/féltestvérrel. A mindennapokban gyakorta tapasztalható: a szülő saját házastársi vagy élettársi, illetve egyéb (!) kapcsolatának negatívumát vagy pozitívumát vetíti a gyermekre, mely a gyermek személyiségfejlődése szempontjából igencsak torzító hatású lehet. Sokszor a testvérek kapcsolattartásának hiánya a szülői kapcsolattartás hiányával korrelál.

A gyámi, gondozói tanácsadóktól kapott adatok alapján a fővárosi szakellátás rendszerében jelenleg kimutathatóan 78 olyan gyermek található, akinek szintén szakellátott testvérével/féltestvérével jelenleg semmilyen kapcsolata sincs, vele egy vagy annál is több éve nem, vagy soha nem találkozott!

Ez a teljes fővárosi szakellátotti létszám 3,6 százaléka, azon belül a testvérkapcsolatokkal rendelkezők 8,2 százaléka. Továbbmenve: közel egyharmada – 29 százaléka – a 265 főnyi, nem egy gondozási helyen nevelkedő gyermeknek!

A kimutatás szerint mik a legfőbb okok?

1. A testvér más TEGYESZ területén gondozott, a testvérek közt nincs kapcsolat, csak elmondás alapján tudnak egymásról (11 eset).
2. A gyermek súlyosan fogyatékos, a gondozó hely nem vállalja fel a kapcsolattartás bonyolítását (8 eset).
3. A nevelőszülő nem fordít rá figyelmet, távolságra stb. hivatkozva (16 eset).
4. Egymástól földrajzilag távol esnek a gondozási helyek (7 eset).
5. A gyermek fogyatékos is, a testvér gondozási helye is távoli (1 eset).
6. Csecsemőotthonban élő testvér – nagyobb testvérek nem látogatják (12 eset).
7. Nem tud a testvéréről/féltestvéréről, vagy nem szeretne kapcsolatot tartani (6 eset).
8. A vérszerinti szülő nem támogatja különböző apától született gyermekei kapcsolattartását (7 eset).
9. A gondozási hely támogatná, de nincs kapacitása a feladat ellátására (10 eset).

Miben segített a módosult jogszabály ?

A vizsgálat adataiból kitűnik, hogy az egyik leggyakoribb ok a különleges ellátást igénylő tartósan beteg vagy fogyatékos testvér más gyermekotthonba történő helyezése, súlyosabb esetben szociális intézménybe történő helyezése.

A módosult rendelet (46/2003. SzCsM rendelet, a 15/1998-as NM rendelet módosítása) 76. §-a lehetőséget ad arra, hogy – amennyiben erre az intézmény szakmai és tárgyi feltételei adottak – a gyermekotthon különleges csoportot hozhasson létre. Ugyanakkor integráltan, különleges ellátást nem igénylő gyermekcsoportokban is elhelyezhető fogyatékos gyermek. (12 fős csoportban max. 4 fő, stb.) Így kivitelezhetővé válik, hogy a fogyatékkal élő testvér – egészséges testvérével együtt – egy gondozási helyre kerülhessen.

Az új jogi szabályozás a kiskorú gondozott szülő és három éven aluli gyermekének elhelyezése esetében is kedvezőbb lehetőséget kínál: a rendelet 75. §-a lehetővé teszi, hogy a gyermekotthon vállalás alapján biztosíthassa a megfelelő feltételek megléte esetén együttes elhelyezésüket.

Összegzés

Miért is fontos a vérszerinti testvérekkel való kapcsolattartás? Visszaautalnék a Gyermekjogi Egyezményre: minden egyes gyermeknek önazonosság-, személyazonosság-tudatához hozzátartozik az a kép, amit a vérszerinti családjáról, testvéreiről ápol. A gyermekotthon, a nevelőszülői család nyújtotta kapcsolatok ezzel nem lehetnek egyenértékűek – pláne, ha átmeneti nevelt gyermekekről van szó. (Az örökbefogadás természetesen kivétel.)

A jogsértő állapotok elkerülésére minden gyermekvédelmi szakember számára jó szívvel ajánlható lenne egy testvéri kapcsolattartást elősegítő tréning, ahol a folyamat teljes protokollja elsajátítható lenne. S nem utolsó sorban: az intézmények, nevelőszülők mindennapi életük, valamint anyagi kiadásaik természetes részének éreznék az ehhez szükséges időt, munkaerőt, pénzeszközt. Hiszen a gyermek majdani, felnőtt életét ezek a kapcsolatok alapozzák meg. A szakemberek együttműködése, a külső és belső szakmai kontroll kidolgozása, a vérszerinti oldal felé kellő empátiával, érzelmi intelligenciával történő elengedés a gyermekvédelem egyik legösszetettebb, még ránk váró feladata. Remélhetőleg ezen a téren is hatékony változást hoz az új jogszabályok segítségével a gyermekotthonok szakmai profiljának árnyalása, a gyámi, gondozói tanácsadók jogosítványainak kiszélesítése, valamint a gyermekjogi képviselő intézményének hiányt pótló tevékenysége.